

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕАЛІЗАЦІЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ

Доводиться, що на реалізацію адміністративних процесуальних норм, окрім механізму правового регулювання, впливають інші фактори

Ключові слова: фактори, механізм правового регулювання, реалізація норм права

Постановка проблеми. Правові норми існують для того, щоб регулювати суспільні відносини, цілеспрямовано впливати на дії людей, спонукаючи їх поводитися у визначеному законом порядку. Через поведінку учасників суспільних відносин можна домогтися тих результатів, яких хоче досягти законодавець, створюючи правові норми. Регулятивна роль права не може здійснюватися лише шляхом видання нормативно-правових актів без зусиль людей і спеціальних органів, які втілюють їх у життя. Різноманітна діяльність громадян, підприємств, установ та організацій, спрямована на реальне втілення змісту правових норм у суспільних відносинах, а також процес виконання суб'єктами юридичних приписів у їх поведінці, традиційно іменується в юридичній науці реалізацією права. Фактори, що впливають на реалізацію адміністративних процесуальних норм малодосліджені, а отже, й актуальні.

Ступінь наукової розробки проблеми. Фактори, що впливають на реалізацію адміністративних процесуальних норм, досліджувались ученими, як правило, в рамках іншої більш ширшої проблеми такими вченими, як Авер'янов В.Б., Алексєєв С.С., Голосніченко І.П., Калюжний Р.А., Кікоть Г.В., Колпаков В.К., Красавчіков О.А., Кузьменко О.В., Пацурківський П.С., Селіванов А.О., Ярков В.В. та ін.

Метою статті є комплексне дослідження факторів, що впливають на реалізацію адміністративних процесуальних норм. Для досягнення зазначеної мети поставлені такі **завдання**: дослідити вплив на реалізацію адміністративних процесуальних норм механізму правового регулювання, соціальних і психологічних чинників.

Виклад основного матеріалу. Динаміка процесуальних правовідносин здійснюється в безперервному вчиненні процесуальних дій на основі реалізації норм процесуального права. Юридичні факти виступають у якості фактичної основи руху процесуальних відносин, визначаючи характер процесуальних дій його учасників. Відбувається поступове накопичення юридичних фактів у фактичних складах, що зумовлюють дії

суб'єктів правовідносин. Це визначається тим, що правові наслідки найчастіше настають не у результаті дії одного юридичного факту, а цілої їхньої системи, які отримали в літературі назву фактичних складів [1, с. 95].

Фактичний склад – сукупність юридичних фактів, необхідних і достатніх для настання передбачених законом юридичних наслідків [2, с.48]. Юридичний факт – це конкретні життєві обставини у формі дії чи події, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин, набуття певних прав і обов'язків [3, с.1071].

На реалізацію процесуальних норм впливає правове регулювання, яке засновується на складній взаємодії правових явищ: правової свідомості, принципів права, правових норм, актів їхнього тлумачення і застосування, юридичних фактів, правових відносин, суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, актів реалізації юридичних норм, правової культури, законності і т. ін. Для відображення характеру зв'язків між цими явищами, що виступають як своєрідні засоби (форми) виконання завдань правового регулювання, висвітлення функціонального призначення кожного з них у цьому процесі, у правознавстві використовується така категорія, як механізм правового регулювання [4, с.413].

На реалізацію процесуальних норм впливає низка чинників. Крім правового механізму реалізації, виділяється соціальний і психологічний, які взаємодіють між собою. Адже учасники процесу живуть не в ізольованому світі, і на їх процесуальну діяльність впливають різні обставини.

Процес реалізації права виражається в діях людей. На поведінку суб'єктів, на яких спрямована дія норм, впливають економічні, політичні, організаційні, інформаційні, психологічні, моральні фактори, звички, стереотипи мислення, традиції поведінки у певній соціальній групі або спільноті людей, життєвий досвід, правова культура та свідомість.

Реалізація адміністративних процесуальних норм особами, що беруть участь в адміністрати-

вній справі, визначається найрізноманітнішими чинниками. У тому числі може мати місце затягування процесу, вживаючи допустимі законом засоби захисту (заява необґрунтованих клопотань про виклик свідків, витребування доказів тощо) або неявка в судові засідання тощо. Можлива так звана процесуальна брехня, тобто повідомлення неправдивих відомостей. Інакше кажучи, в наявності факти зловживання процесуальними правами сторін, тобто здійснення їх сторонами для досягнення цілей, протилежних головному завданню судочинства, – захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

На реалізацію права суддями впливає безліч обставин. При, здавалося б, однакових передумовах (один рівень юридичної освіти, однаковий фактичний склад справи тощо) судді інколи виносять суперечливі рішення. На жаль, існують випадки, коли особи звертаються до суду і з'ясовується, що їм треба в основному "боротися" не з відповідачем, а з суддею за те, щоб його заяву було прийнято своєчасно і провадження у справі було без зволікань відкрито, щоб розгляд справи не відкладався нескінченно довго, щоб рішення було своєчасно і повно викладено тощо.

Не у повному обсязі виконуються на практиці норми, які зобов'язують суддю розглянути справу у встановлений термін. Так, у 2011 році судами першої інстанції порушено терміни розгляду у 195,1 тис. справ і матеріалів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства, або у 5,6 % від загальної кількості розглянутих справ і матеріалів (у 2010 році – 128,7 тис. або 8,6 %).

Інколи перешкодою для реалізації процесуальних норм є і психологічна неготовність багатьох суддів усвідомити себе як носіїв судової влади.

Професія судді найбільш складна серед юридичних професій. Це пов'язано з необхідністю приймати важливі і відповідальні рішення, визначати долі інших людей. Тому суддя повинен нести високу відповідальність за свої вчинки. Суддя має характеризуватися високими моральними якостями, прагненням до справедливості. Необхідний індивідуальний підхід до кожної людини, поважне ставлення до її особистості.

Правосуддя зачіпає долі багатьох людей. Судити потрібно справедливо, з урахуванням усіх обставин справи. Суддя має бути об'єктивним. Правосвідомість судді багато у чому визначається устоями суспільства, умовами життя людей, традиціями. Також існують певні психологічні особливості при прийнятті рішень складом суду під час колегіального обговорення. Тут треба пам'ятати про такі психологічні явища, як конформізм і сугестія. У будь-якому разі судді піддаються груповій поведінці, впливу лідера [5, с.180].

Зауважимо, що адміністративні справи інколи носять не суто юридичний характер, а мають і значну політичну підоснову. Забезпечити в таких умовах правильну і своєчасну реалізацію як процесуальних, так і матеріальних норм стає все більш складним завданням. Для прикладу, це адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом.

Як зазначав колишній Голова Вищого адміністративного суду України О. Пасенюк, на сьогодні мають місце випадки неоднозначного вирішення судових справ, пов'язані із суперечностями в нормативному регулюванні виборчих правовідносин.

Для подолання зазначеної проблеми Вищій адміністративний суд України приділяє особливу увагу аналізу тенденцій у правозастосовній діяльності адміністративних судів першої та апеляційної інстанції. Якщо законодавство застосовується неправильно чи неоднаково, оперативно та доступними засобами намагається виправити становище: готуються роз'яснення з найбільш актуальних і поширених проблем, що виникають під час розгляду судових справ, проводяться семінари тощо. Постійно надається методична допомога з організаційного забезпечення діяльності, зокрема з питань організації роботи з кадрами, ведення судової статистики, фінансово-господарської діяльності тощо. Зусилля Вищого адміністративного суду України спрямовуються на підготовку роз'яснень з питань застосування законодавства, вивчення стану організації здійснення судочинства в окружних та апеляційних адміністративних судах і надається їм методична допомога. У центрі уваги Вищого адміністративного суду України постійно перебуває питання вдосконалення законодавства, і судова практика відіграє значну роль у цьому процесі. Водночас вона значно випереджає законодавчий процес, оскільки більш гнучка й оперативна в розрізі врахування змін у суспільних правовідносинах. Під час здійснення правосуддя доводиться вирішувати колізійні ситуації значно раніше, ніж вони можуть бути врегульовані на

законодавчому рівні, оскільки відсутність правової норми не може бути підставою для відмови у здійсненні правосуддя [6, с.6; 7, с.59].

На жаль, склався певний стереотип сприйняття багатьма суддями законодавства, який можна назвати "інструктивним". Тривале існування в режимі приписів і заборон сформувало певний спосіб сприйняття суддями права, коли в нормі шукалися готові відповіді на фактичні ситуації, що стали об'єктом судового пізнання, законодавство розумілося як інструкція [1, с.100].

Варто підкреслити, що особливістю адміністративного судочинства є те, що у процесі простій людині протистоїть потужний адміністративний апарат, на якого працює не один юрист. У зв'язку з цим у сторін заздалегідь складаються нерівні можливості. Щоб якось урівноважити шанси, суд повинен відігравати активну роль в адміністративному процесі для того, щоб сприяти особі у захисті її прав. Для цього суд має допомогти громадянину визначитися з доказами, що могли б підтвердити обставини, на які він посилається; вжити заходів, щоб особа знайшла і надала додаткову інформацію, яку суд може врахувати при вирішенні справи; за власною ініціативою добувати докази, яких, на думку суду, не вистачає. Отож адміністративний суд, на відміну від суто змагального цивільного процесу, де суд оперує винятково тим, на що посилаються сторони, має повністю встановити обставини справи, щоб ухвалити справедливе й об'єктивне рішення. Така роль суду частково ґрунтується на принципі, що зветься розшуковим, або інквізиційним, чи принципом офіційності [8, с.22].

Розрізняють два види процесу: змагальний і розшуковий (інквізиційний). У розшуковому процесі основну роль у процесі доказування покладено на суд, коли сторони не є суб'єктами доказування, не користуються процесуальними правами щодо доказування та не беруть участі у дослідженні доказів.

У процесі, побудованому за змагальним принципом, збір, підготовка і подання доказів покладається на сторони. На основі поданих сторонами доказів суд приймає рішення. Сторони в такому процесі наділені процесуальними правами і є суб'єктами доказової діяльності.

Аналіз цих положень дозволяє зробити висновки про те, що в адміністративних судах процес є змагальним з поєднанням елементів розшукового процесу (ст. ст. 11, 71 КАС України тощо) [9, с.156-157].

Значний вплив на суб'єкта звернення до суду здійснює уявний образ судової системи як

залежної третьої гілки влади. На жаль, дуже далеко до усвідомлення суспільством суду як справді незалежного від законодавчої і, особливо, виконавчої, гілки влади.

Парламентарії, судді, науковці і юристи-практики, які є учасниками судової реформи, прагнули одного і того ж: позбавити судову систему стереотипів, що негативно впливали на її авторитет у суспільстві. Судова, як і будь-яка система органів державної влади, – це передусім люди, які її утворюють. Прописані в новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» механізми реалізації судової влади, інакше кажучи, здійснення судочинства, не мають реального змісту без належної кваліфікації носіїв судової влади, адже правосудність, тобто законність і обґрунтованість судового рішення – основний критерій ефективності юстиції. Цікаво, що у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи про порушення права на справедливий суд, хоча і не називає прямо низьку кваліфікацію судді причиною порушення такого права, але в багатьох випадках опосередковано вказує на це. У зазначеному контексті особливий інтерес викликає відома справа «Рябих проти Росії» (до речі, спір у національній інстанції стосувався справедливої індексації вкладів громадян в Ощадбанку, які «розтанули» в 1991–1992 роках), де Євросуд констатував порушення права на справедливий суд у зв'язку із п'ятиразовим скасуванням рішення суду першої інстанції вищестоящим [10, с.91].

На думку головного спеціаліста контрольно-аналітичного відділу секретаріату Вищої ради юстиції Галайденко Т. В. однією з причин залежності судової гілки влади України є сам підхід формування системи судової влади та її кадрового складу. Законодавча та виконавча гілки влади постійно намагаються впливати і впливають на формування персонального складу органів суду. Процедура призначення суддів є ключовим моментом судової незалежності у будь-якій країні [11, с.43].

Існує і стійке уявлення про те, що оптимальні варіанти розв'язання конкретних правових проблем – це пошук неформальних шляхів їх вирішення. Нерідко особи не докладають зусиль для захисту прав як у силу невіри в ефективність дієвого судового механізму захисту прав, свобод та інтересів осіб, так і просто змирились з існуючим станом речей. Наявність юридичної правомочності на звернення до суду не завжди поєднується з волею зацікавленої особи через невіру в ефективність судового захисту. Проте останнім часом спостері-

гається зростання кількості звернень до суду, що свідчить про зростання довіри до нього.

Висновок. На реалізацію процесуальних норм впливає низка чинників. Крім правового механізму реалізації, виділяється соціальний і психологічний, які взаємодіють між собою, адже учасники процесу живуть не в ізольованому світі і на їх процесуальну діяльність впливають різні обставини. Процес реалізації норм адміністративного процесуального права виражається в діях людей. На поведінку суб'єктів, на яких спрямована дія норм, впливають економічні, політичні, організаційні, інформаційні, психологічні, моральні фактори, звички, стереотипи мислення, традиції поведінки у певній соціальній групі або спільноті людей, життєвий досвід, правова культура та свідомість.

Список літератури

1. Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права : дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 – гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Ярков Владимир Владимирович. – Екатеринбург, 1992. – 523 с.

2. Гордєєв В.В. Поняття і зміст фактичного складу / В.В.Гордєєв // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Вип. 597: Правознавство. - Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 45-49.

3. Гордєєв В.В. Юридичні факти : [міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т.] / Гордєєв В.В. – К. : Атіка, 2011. – . –

Т. 7. - Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності – 2011. – 1120 с.

4. Загальна теорія держави і права : [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.

5. Коновалова В.О. Юридична психологія: [підручник] / Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

6. Пасенюк О. М. Розбудова адміністративної юстиції триває (підсумки роботи адміністративних судів у 2007 році) / О. М. Пасенюк // Вісник Вищого адміністративного суду України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – № 1. – С. 3–12.

7. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія / В.К.Колпаков, В.В.Гордєєв. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 128 с.

8. Шишкін В. Змагальність – принцип судочинства в демократичному суспільстві / В. Шишкін // Право України. – 1999. – № 12. – 158 с.

9. Колпаков В.К., Черновський О.К., Гордєєв В.В. Порушення правил дорожнього руху : колізійність новел і правове регулювання : Монографія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 328 с.

10. Самсін Ігор. Методологічний шлях від декларації професійності суддів до їх інтелектуальної незалежності [Електронний ресурс] / Ігор Самсін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2011. - №1 . – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>

11. Галайденко Т.В. Актуальні проблеми забезпечення незалежності судової влади України [Електронний ресурс] / Т.В. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції – 2010. - №1. - Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>

Стаття надійшла до редколегії 15 березня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

V.V. Gordeev

Factors affecting the implementation of administrative procedural rules

Summary

The article argues that the implementation of administrative procedural rules, but the mechanism of regulation influenced by other factors.

Keywords: factors, mechanism of regulation, the implementation of the law.

V.V. Gordeev

Факторы, влияющие на реализацию административных процессуальных норм

Аннотация

Доказывается, что на реализацию административных процессуальных норм, кроме механизма правового регулирования, влияют другие факторы.

Ключевые слова: факторы, механизм правового регулирования, реализация норм права.